

STŘEDOVĚKÉ SKLO VE SBÍRCE VOJTĚCHA LANNY A V UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉM MUSEU V PRAZE

HELENA BROŽKOVÁ – HEDVIKA SEDLÁČKOVÁ

*Věnováno památce Dagmar Hejdové (*18. 10. 1920 Praha – †19. 12. 2009 Praha)*

Príspevok sa venuje sklům z období od 10. do 1. poloviny 16. století uloženým ve sbírce Uměleckoprůmyslového muzea v Praze (dále jen UPM). Nevelký soubor těchto středověkých skel, čítající dnes 53 předměty, vznikl od samých počátků existence muzea založeného v roce 1885. Obsahuje dutá i plochá skla, okenní terče, vitraje, skleněné pasty a podmalby. Nejstarší předměty, označované jako tzv. islámská skla, pocházejí z Egypta či širší oblasti východního Středomoří, mladší jsou převážně německé provenience. Zvláštní konvolut tvoří archeologické nálezy začleněné do sbírky z iniciativy Dagmar Hejdové a dokumentující typickou českou produkci vrcholného středověku. Téměř polovinu muzejního souboru představují dary Vojtěcha Lanny. Původní Lannova sbírka středověkého skla byla však mnohem větší, jak informuje aukční katalog z roku 1911 firmy Rudolf Lepke v Berlíně, kde byly i soubory dalších materiálů sbírky vydraženy. Z prodaných skel Lannovy sbírky byla tři dohledána v jiných institucích.

MEDIEVAL GLASS IN THE COLLECTION OF VOJTĚCH LANNA AND IN THE MUSEUM OF DECORATIVE ARTS IN PRAGUE

The paper deals with glass from the 10th – 1st half of the 16th centuries collected by the Museum of Decorative Arts in Prague (hereinafter UPM). A small assemblage of medieval glass, numbering 53 artefacts at present, was created from the very beginning of the museum's founding in 1885. Both container and flat glass is represented, circular window panes, stained glass, glass paste and underpainting. The earliest objects, referred to as Islamic glass, come from Egypt or the wider Eastern Mediterranean; the later ones are mostly of German origin. A specific section initiated by Dagmar Hejdová, documents a typical Bohemian production of the High Middle Ages based on archaeological finds. Almost half of the museum's assemblage was donated by Vojtěch Lanna. However, his original collection of medieval glass was much larger, according to the 1911 catalogue of the Rudolf Lepke company in Berlin, where also other materials of the collection were auctioned. Three of the glasses sold from Lanna's collection were found in other institutions.

Klíčová slova — Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze – islámské sklo – středověké sklo – Vojtěch Lanna – Dagmar Hejdová

Key words — Museum of Decorative Arts in Prague – Islamic glass – medieval glass – Vojtěch Lanna – Dagmar Hejdová

Rozsáhlá sbírka skla Vojtěcha Lanny (1836–1909), budovaná od 60. let 19. až do počátku 20. století, byla v konečné fázi velmi cenným souborem zejména evropského renesančního a barokního skla, včetně skla českého. Méně známá je kolekce antického a středověkého skla. V roce 1909 charakterizoval sbírku první ředitel Uměleckoprůmyslového muzea Karel Chytil jako „uzavřený a systematický celek, zahrnující všechny doby a země“ a obsahující „vynikající exempláře“ (CHYTIL 1909, 102, 103). Středověké sklo bylo ve zmíněném roce 1909 vystaveno ve skříni 117, a to v dolní řadě pod sklem řeckých a římských, a bylo uvedeno jako „německé středověké nádoby s proužky, šupinami a pupenci. Mezi nimi misky tak zv. Maigelain“ a „sklenice zvané Krautstrunk“ (CHYTIL 1909, 103, 104). Krautstrunky a maigelainy jako jediné středověké sklo uvádí také František X. Jiřík v *Knize o skle* (JIŘÍK 1934, obr. 14–16).

Vojtěch Lanna byl přední iniciátor založení a inspirátor poslání Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Od samých počátků se podílel na utváření základů téměř všech muzejních sbírek, a neboť vždy pamatoval na rozšiřování a doplňování jednotlivých souborů. Představu o velikosti jeho původních soukromých sbírek poskytuje pět svazků katalogů aukčních firem z Berlína, Stuttgartu a Vídně, kde byla v letech 1909–1911 celá sbírka postupně vydražena. Stejně tak katalog výstavy uspořádané v roce 1996 v UPM přináší alespoň rámcové informace o počtu a významu univerzálních sbírek věnovaných muzeu (WITTLICH ed. 1996).

Mezi dary, jimiž Vojtěch Lanna od roku 1886 obohacoval sbírky muzea – jak jednotlivými exempláři, tak souborem 1144 nádob věnovaných v roce 1906 –, představuje středověké sklo islámské i německé produkce jen malou část. V roce 1911 obsahovala sbírka středověkého skla v UPM 26 předmětů z původní Lannovy sbírky, především dutých skel. O dvě desetiletí později, v roce 1932, byla obohacena o další středověká skla z velkolepého daru Gustava E. Pazaurka (1865–1935), získaná koupí při rozprodeji Lannovy původní sbírky. Jak již bylo v anotaci naznačeno, sbírka UPM se rozšířila v 60. letech 20. století zásluhou Dagmar Hejdové a zároveň i několika málo dary a akvizicemi. Dnes je středověké sklo od cca 10. do 1. poloviny 16. století ve sbírce UPM zastoupeno 53 předměty reprezentujícími islámskou a evropskou produkci z velké části německé provenience.

Dlouhodobě zůstávala tato kolekce středověkého skla stranou odborného zájmu. Poměrně skromná sbírka středověkého skla islámského i evropského původu byla poprvé v ucelené podobě představena na výstavě *Středověké umělecké řemeslo ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze*, pořádané od prosince 1986 do února 1987. Provázeli ji katalog kolektivu autorů pod vedením Dagmar Hejdové, která pro něj i zpracovala nádoby ze skla (HEJDOVÁ 1986, 31–34, č. kat. 260–290). Jedná se většinou o výrobky z německých skláren, doplněné výběrem ze souborů středověkého skla v Čechách, na jejichž zpracování se Dagmar Hejdová intenzivně podílela.¹ Vybrané nádoby a drobné předměty (medailonky) byly také součástí výstavy *Vojtěch svobodný pán Lanna : Sběratel, mecenáš a podnikatel*, konané v UPM v roce 1996 (WITTLICH ed. 1996: č. kat. 27–29 DRAHOTOVÁ, č. kat. 30 BROŽKOVÁ, č. kat. 397–399 STEHLÍKOVÁ).

Stav poznání středověkého skla v době sběratelských aktivit Vojtěcha Lanny

Než přistoupíme k popisu a hodnocení samotné sbírky, je potřeba ujasnit si zásadní otázku: Co mohl Vojtěch Lanna (a jeho současníci) vědět o skle ve středověku? Odpověď můžeme nalézt v literatuře týkající se „historického skla“, která vycházela od posledních desetiletí 19. století až do roku 1906, kdy Lanna část sbírky předal muzeu a další část již patrně chystal k prodeji.

V roce 1823 založil Josef Lobmeyr ve Vídni firmu J. & L. Lobmeyr, o jejíž úspěšnosti vypovídá skutečnost, že působí nepřetržitě do současnosti.² V roce 1874 byla ve Stuttgartu vydána zásluhou **Ludwiga Lobmeyra** publikace *Die Glasindustrie : Ihre Geschichte gegenwärtige Entwicklung und Statistik*. Ideu předložit veřejnosti dějiny skla pojal Ludwig Lobmeyr na Světové výstavě ve Vídni v roce 1872. V historické části měla práce doložit, že sklářství od antiky spojovalo umění a techniku v obdivuhodný celek, že současné sklářství může nalézat předlohy ve středověku a že renesanční sklářství přivedlo obor k největšímu rozkvětu. Druhá část byla věnována soudobému sklářskému průmyslu v jednotlivých zemích Evropy. K zajištění velkolepé plánovaného díla zaangażoval dr. Alberta Ilga pro část historickou a Wendelina Boeheima pro současnost.³

Oba se dnes pozapomenutého díla zhostili na základě tehdy dostupných podkladů velmi pečlivě, počínaje sklem antickým. **Albert Ilg** v historické části využil písemné zprávy, exponáty v muzeích a pro nejstarší období i archeologické nálezy. Pro nás je zajímavé, jak popsal sklářství ve druhé kapitole *Výroba skla ve středověku* (ILG 1874, 32–86, *Die Glasfabrikation im Mittelalter*). Zcela evidentně měl mnohem méně informací než pro období předešlé i následující renesanci. V kapitole zaměřené na středověké sklo tak popsal nálezy z prvních staletí našeho letopočtu, které patří do skupiny skel předchozího období, a i pro středověk těžil ze zpráv antických autorů. Zařadil sem nálezy nejen z keltských pohřebišť, ale i z eponymního naleziště halštatské kultury nebo římskoprovinciálních pohřebišť. Důvodem byl nedostatek hmotných pramenů, o které by se mohl opřít. Zrození samotného středověkého skla předpokládal v Byzanci pod vlivem sklářství v islámských zemích. Byly mu známy byzantské mozaiky, nádoby z Konstantinopole vyráběné v roce 1204 a dnes uložené v chrámu sv. Marka v Benátkách a uvedl příklady byzantského skla a islámských lamp v evropských sbírkách. K doložení existence skla ve středověké Francii, německých zemích a ve Slezsku používal písemné zprávy o sklenářích, dobová vyobrazení i poezii, ve které se vyskytují zejména zrcadla. Traktát mnicha Theophila nenechal Alberta Ilga na pochybách, že se v této oblasti sklo také vyrábělo, a zdůraznil zejména umění vícebarevných vitrajových chrámových oken. Z Theophilových textů také usoudil, že sklárny vyráběly i běžné okenní sklo a nádoby ke každodennímu použití. Rovněž z Benátek, proslulých sklářstvím, neznal žádný hmatatelný doklad, pouze písemné zprávy.

1 Výstava a katalog prezentovaly rovněž středověké vitraje, které v předloženém příspěvku vzhledem k jeho rozsahu systematicky zahrnutý nejsou.

2 V roce 1855 přešla obchodní firma se sklem na generaci dětí zakladatele a jeden ze synů, Josef, se stal ředitelem pro obchod a druhý, Ludwig (1829–1917), převzal odpovědnost za uměleckou stránku produkce. Obchodní politika firmy byla založená na kontaktech se sklárny v Čechách; Ludwig pokračoval v rozvíjení nejen styků se sklárny, ale také s dílnami na zušlechťování skla a sklářskými výtvarníky – řezači i brusiči skla z Kamenického Šenova a hlavně z Vimperka. Tamní Wilhelm Kralík byl jeho švagrem a firmy vystavovaly společně i na výstavách. V duchu historismu 19. století se Ludwig zasloužil o znovuoživení německého skla ze 17. století výrobou pseudohumpenů zdobených malbou a zlatem, znovu zavedl výzdobu švarclotem a také vyhověl dobovému zájmu o sklo v islámském stylu, vyráběné ve Vimperku v Schürerově dílně. Ludwig Lobmeyr byl rovněž sběratel a mecenáš umělců. Patrně jedním z projevů jeho mecenášství bylo vydání výše uvedeného díla, věnovaného „Löblicher Nieder-Österreichischer Gewerbe-Verein“.

3 Ani jeden z autorů nebyl specializován na sklo – Albert Ilg (1847–1896) byl sice historik umění a od roku 1873 kustod sbírek *Musea für Kunst und Industrie* ve Vídni (v současnosti MAK – *Museum für angewandte Kunst*), ale se zaměřením na zbraně. Wendelin Boeheim (1832–1900) byl důstojník rakouské armády, který se zúčastnil rakousko-pruské války v Čechách. Jako vojenský historik se později stal kurátorem císařské sbírky zbraní a spolupracoval při založení *Kunst-historisches Museum* a *Militärhistorisches Museum* ve Vídni.

O několik let později, v roce **1878**, vyšlo v Praze dílo **Edmunda Schebeka** (*1819–†1895) *Böhmens Glasindustrie und Glashandel*. Autor byl český právník a historik, později i tajemník Obchodní a živnostenské komory v Praze a také člen kuratoria Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. V obsáhlé práci se věnoval sklářství počínaje 16. stoletím do současnosti; ke středověku se váže pouze zmínka o založení sklárny ve Falknově/Falkenau v roce 1443 (SCHEBEK 1878, 13).

Okrajově se sklářství v zemích Koruny české dotýká spis **Eugena von Czihaka** (*1853–†1918) *Schlesische Gläser*, vydaný v roce **1891** ve Wroclawi. Německý architekt a historik umění zájem o sklo projevil již o rok dříve prací o snad nejluxusnějších skleněných nádobách středověku s úzkým vztahem ke Slezsku – tzv. Hedvičiných číších (CZIHAK 1890). Přestože se věnoval hlavně sklu německému/slezskému, některé informace do roku 1740 se týkají i skláren v širším rámci Českého království. Hlavní pozornost věnoval německému sklu, které teprve „v 15. století vystoupilo z temnot“ (CZIHAK 1891, 70). Jako nejstarší doklad uvádí kresbu vysoké kyjovité číše s nálepy od Albrechta Dürera z roku 1489 (CZIHAK 1891, 75–76, obr. 6).

Možnost vytěžít prameny ke sklářství, zejména v jižních Čechách, měl **František Mareš** (*1850–†1939), český archivář a historik, který se po studiu historie ve Vídni stal archivním adjunktem Schwarzenberského ústředního archivu a posléze ředitelem Schwarzenberského archivu v Třeboni. Výsledkem bylo v Praze vydané dílo *České sklo : Příspěvky k dějinám jeho až do konce XVIII. století / Se zvláštním ohledem na jižní Čechy* (MAREŠ 1893). V úvodu si všímá archeologických nálezů skleněných nádob z knížecího hrobu u Kolína z „konce 10. neb počátku 11. století“ a podává zprávy o používání skla i sklárnách v českých i německých zemích ve 14. a 15. století. Vysoký počet skláren ve 14. století ho vedl k názoru, že obor musel navazovat na staletý vývoj, který však mohl doložit jen několika písemnými zmínkami. Za nejstarší sídlo sklářství pokládá panství vimperské, kde byla také nalezena „skleněná nádoba ležící, tykvi podobná“ přinejmenším z 15. století, jak je **Karlem B. Mádlm** (*1859–†1932) uvedeno v útlé publikaci *O českém skle* (MÁDL 1890, 5). Autor, historik a profesor na Umělecko-průmyslové škole v Praze, viděl počátky českého sklářství teprve v 17. století, ač připouštěl, že muselo mít starší kořeny.

Nebyl to v odborné literatuře první zmíněný „archeologický nález“ skleněných nádob v Čechách. Již od závěru 60. let 19. století podával v *Památkách archaeologických a místopisných* zprávy o nálezech získaných při stavbách v Chrudimi vlastivědný badatel a amatérský archeolog **Mořic Lüssner** (*1813–†1891). Zlomky spodních částí středověkých vysokých číší, získané při stavbě budovy okresního soudu a dnes uložené v Regionálním muzeu v Chrudimi, však pokládal za „sklo z poh. hrobu při kraj. soudu“ (FROLÍK 2012, zejm. 49, č. 8, příloha č. 5).

Na Moravě vznikla v roce **1892** obsáhlá studie dokumentující sklářství *Mährens Glasindustrie* od **Carla Schireka** (*1859–†1924), dlouholetého kurátora muzea založeného v roce 1873 jako Moravské průmyslové museum se zemským statutem, ovšem s úzkými vazbami na instituce v Rakousku. V úvodu shrnul fakta o sklárnách v sousedících zemích – v Čechách, Slezsku a Dolním Rakousku. Na Moravě uvádí jako nejstarší zprávu z roku 1376, týkající se smlouvy o dodání 3200 kusů patrně tabulového skla mezi sklářem Mikulášem Queisserem z Vysokého města na Moravě⁴ a Hanušem z Hlohova ve Slezsku; další tři zprávy o sklárnách jsou z 1. poloviny 15. století (SCHIREK 1892, zejm. 169–174).

Schirekova studie o několika částech vycházela v *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn* a o pět let později na ni reagoval **Anton Rzehak** (*1855–†1923), absolvent studií inženýrství, přírodovědy a geologie na německé Vysoké škole technické v Brně. Do dějin Moravy se zapsal i jako archeolog a znalosti všech oborů uplatnil při identifikaci nálezů středověkého skla z Brna. V článku *Zur Geschichte des Glases in Mähren* v roce **1897** popisuje nálezy zlomků skla mezi „urnami“ velmi starobylých tvarů, a to džbánů, pohárů a tyglíků.⁵ Takové nálezy učiněné v Brně již dříve byly považovány za prehistorické, ovšem Rzehak soudil, že kvalitně glazovaná keramika, a tedy i zlomky skla, jsou středověkého původu.⁶ Objektem jeho zkoumání byl také zlomek podobné číše, jaká je vyobrazena v jeho článku: spodní část číše se širokou

4 Lokalizace místa Hohenstatt není jednoznačná. Někteří je kladou na Moravu, jiní do Čech – s Vysokým nad Jizerou je ztotožnil již F. Mareš a k tomu se přiklání zásluhou D. Hejdové též soudobí badatelé.

5 Nálezy byly získány při stavbě Vyšší obchodní školy v roce 1896 na Elisabethstrasse (dnes Husova třída) v hloubce šesti až sedmi metrů.

6 Díky svému technickému a přírodovědnému vzdělání zkoumal jeden zlomek skleněné nádoby velmi pokročilými a v té době nepoužívanými metodami. Vzhled zlomku popisuje jako zcela neobvyklý – byl zcela neprůhledný, kovového vzhledu s perleťovým leskem – takže i technologové pochybovali o jeho „Glasnatur“. Byl podroben plamenu Bunsenova hořáku, který ovšem stopy tavení nezpůsobil, třebaže se při této teplotě taví měď. Anton Rzehak tak dospěl k závěru, že se může jednat o silně zkorodované, leč běžné sklo.

terčovitou patkou a svinutými nálepy na válcovitém těle nalezená v Brně již v roce 1864 a o více než šedesát let později nazvaná „číše českého typu“ jako základní typ českého středověkého skla. Rzehak dále popisuje torzo jako výrobek provedený primitivní technikou se širokou patkou nepravidelně formovanou, na obvodu s modrým vláknem. Podobné zlomky znal i z dalších lokalit, a jak zdůraznil, ačkoliv neměl důkazy o jejich autochtonním původu, pokládal je s velkou pravděpodobností za výrobky domácích skláren. Více pochyb o původu měl v případě asi poloviny drobné číšky s optickým dekorem čóček z bezbarvého tenkostěnného skla s jemným modrým vláknem v okraji. Pravidelnost plastického dekoru ho vedla k názoru, že číška musela být vyrobena ve formě. Takto byly zveřejněny první nálezy středověkého skla na Moravě, shodou okolností reprezentující domácí výrobek a sklo dovezené z Itálie (RZEHAKE 1897).⁷

Téměř současně s Rzehakovým „objevem“ původního domácího skla vstoupily do dějin v plné své kráse dvě celé vysoké číše s nálepy z Prahy. Jejich nález z roku 1893 popsal teprve v roce 1959 **Karel Hetteš** (* 1909–† 1976), historik umění působící v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. Obě téměř kompletní vysoké štíhlé číše s těly pokrytými „drobounkými natavenými perličkami v počtu 261 a 475“ byly roku 1899 věnovány Muzeu hlavního města Prahy a v roce 1906 zběžně publikovány (HARLAS 1906, 15).⁸ Význam článku Karla Hetteše tkví v tom, že poprvé číše určil jako výrobky českých středověkých skláren (HETTEŠ 1959). To však Vojtěch Lanna ani jeho současníci nemohli vědět. Kromě odborné literatury 2. poloviny 19. století v němčině a češtině existovala samozřejmě literatura v dalších jazycích: např. Achille Deville *Histoire de l'art de la verrerie dans l'antiquité*, Paris 1873; atd.

Podrobněji uvedené publikace a časopisecké příspěvky věnované sklářství byly jistě základem znalostí Vojtěcha Lanny, bezesporu však také studoval další soudobé uměnovědné a archeologické časopisy, které nepochybně znal a podobně jako většina jeho vzdělaných současníků sledoval. Vojtěch Lanna byl všestranným sběratelem a vynikajícím znalcem. Jistě se orientoval ve středověké nástěnné a deskové malbě, jistě znal iluminované rukopisy doby Václava IV., stejně jako grafiku či kresbu přelomu 15. a 16. století, v níž se objevují nejružnější číše s nálepy. V Lannově době byl také zmíněn středověký rukopis Johna Mandevilla, respektive ilustrace tohoto díla, uložené dnes v Britské knihovně (NICHOLSON/YULE 1883; BOVENSCHEN 1888; CHYTIL 1885–1886). Dvě ilustrace s vyobrazením středověkých skel – ve scénách *Lov s gepardy*, *hostina lovců* a *Výroba skla* – byly společně s dalšími ze souboru mnohem později označeny jako práce pražské dvorní dílny z doby kolem 1410–1420 (KRÁSA 1990, 268–297). Jim i pozadí vzniku celého díla se věnovala Dagmar Hejdomová v podnětné studii *Na okraj Mandevillova cestopisu* (HEJDOVÁ 1987).

Pokud shrneme stručně stav poznání středověkého skla v době Lannovy sběratelské činnosti, lze konstatovat, že bylo založeno na písemných pramenech, dobových středověkých vyobrazeních a na soudobých soukromých a veřejných evropských sbírkách. A to nejen co se týče sklářství v českých zemích, ale také v německých zemích, v Rakousku a v Itálii. Větší povědomost byla díky dobovému zájmu o skle islámského původu, které se, s ohledem na vysokou hodnotu již v době výroby, dochovalo v kabinetech kuriozit a zámeckých sbírkách. Rozpoznáními hmotnými doklady existence a vysoké úrovně domácího sklářství byly po určitý čas pouze barevné vitraje. Specifickou stránkou poznání středověkého skla je skutečnost, že zdrojem předmětů byly stavební práce, a tedy v přeneseném slova smyslu „archeologické vykopávky“. Nepochybně nálezy zlomků skleněných nádob nebyly při stavebních pracích ve městech ojedinělé. Ovšem jak ukázal popis rozpaků Antona Rzehaka nad zlomky silně zkorodovaného skla, nebylo snadné určit dataci ani materiál. Ostatně sběratelé o přírůstky do sbírek ve formě „střepů“ neměli zájem. V Praze se náhodné nálezy v některých případech předávaly do muzeí, ovšem většinou až lépe dochované sklo renesanční (např. BROŽKOVÁ/SEDLÁČKOVÁ 2018).

Následující chronologicky řazený výčet předmětů prezentuje sbírku středověkého skla UPM z části tvořenou fragmentem Lannovy sbírky, rozšířenou dary Gustava E. Pazaurka (Jiřík 1932) a zejména nálezy z Plzně, Opavy aj. získanými zásluhou Dagmar Hejdomové.

Není-li uvedeno jinak, je autorem fotografií exemplářů z UPM Gabriel Urbánek.

7 RZEHAKE 1897, 66, obr. 1: spodní část číše českého typu, ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Brně vyřazená. Na s. 67 obr. 2: torzo číšky s optickým dekorem a modrým vláknem v okraji, Uměleckoprůmyslové muzeum v Brně, inv. č. 8981; viz SEDLÁČKOVÁ 2019, Typ IV.4.1, 236–244, obr. IV.4.1a: Hu10-1.

8 V roce 1899 byly předány muzeu stavitelem J. Dubem. Zmíněno je, že byly zazděny v jakémsi výklenku v domě čp. 692/I (nárožní dům ulic Rybné a Benediktské).

Středověké sklo islámského původu

Z dnešního pohledu nejstarší středověké sklo ve sbírce UPM představuje tzv. islámské sklo zastoupené pěti exempláři. Do UPM je věnoval Vojtěch Lanna ve snaze představit veřejnosti co nejúplnější spektrum sklářských výrobků v čase i prostoru.

Dle údajů v inventární knize UPM daroval roce 1894 Vojtěch Lanna muzeu tři „kosmetické lahvičky z 8.–10. století“, které zakoupil u Roberta Forrera, archeologa a obchodníka se starožitnostmi ve Strassburgu za 10 korun (obr. 1; výška 3,7; 3,4 a 4,5 cm). Byly vyrobené z čirého světle zeleňošedého skla se stopami koroze na povrchu, všechny jsou zdobené řezem s geometrizujícími motivy, které se běžně opakují na lahvičkách tohoto typu. Liší se úpravou spodní části – první má širokou podstavu obdélného půdorysu, druhá čtyři trnovité nožky (dvě jsou ulomené) a třetí, která má válcovité tělo, je bez podstavy či nožek. Úprava dna prvních dvou exemplářů je řadí mezi tzv. molar lahvičky s rozšířením od Fustatu v Egyptě po Samaru v Iráku a severní Írán. Pokud se dochovala ústí, jsou vyšší kónická a fasetovaná. Lahvičky jsou většinou datovány do 9.–10., případně do 11. století (WHITEHOUSE 2010a, 60–72, č. kat. 87–112).

Obr. 1. Lahvičky islámského původu, zdobené řezem s geometrizujícími motivy; 9.–10., popř. 11. století. UPM inv. č. 5556a–c (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze; kresba H. Sedláčková).

Není-li uvedeno jinak, je autorem fotografií exemplářů z UPM Gabriel Urbánek





Obr. 2. Islámská miska s plastickým dekorem rozet; 8.–10. století. UPM inv. č. 10 486 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze; kresba H. Sedláčková).

V souboru 1144 nádob ze skla, kterým Vojtěch Lanna obohatil muzeum v roce 1906, byla rovněž drobná miska s plastickým dekorem rozet (obr. 2; mírně asymetrická o výšce 3,3/2,6 cm, průměr 6,7 cm; HEJDOVÁ 1986, 31, č. kat. 260). Sedm šesticípých rozet v kruhových medailonech je rozmístěno na obvodu a částečně se překrývají. Miska ze silnostěnného, jasně zeleného čistého skla s výraznými bublinkami byla vyrobená do formy. Tvarem i barvou skla připomíná v Německu v 2. polovině 15. století oblíbené a masově vyráběné číšky typu *maigelain*, které ovšem nesou optický dekor šikmých žeber nebo rout (viz níže obr. 24). Mezi islámské sklo vyráběné v 8.–10. století zařadil misky s tímto reliéfním dekorem Carl Lamm v publikaci o středověkém skle a uvedl řadu obdobných příkladů z evropských sbírek (LAMM 1930, 64, č. 11–14). Soubor byl později doplněn Beatem Rüttem o další exempláře zejména ze švýcarských sbírek (RÜTTI 1981, 119–141, zvl. s. 131, č. kat. 565, 567, 568 a 572). Ursula Liepmann z Musea August Kesner v Hannoveru uvedla shodnou misku nalezenou v Sýrii na lokalitě Djerabullo nebo v Raqqa (LIEPMANN 1982, 116, č. 152).

Vedle uvedených celkem běžných příkladů islámského skla obsahovala sbírka Vojtěcha Lanny také jeden unikát – tzv. obří číši, prodanou na aukci v Berlíně v roce 1911 (obr. 3; LEPKE 1911, č. 798, v. 29,5 cm, horní okraj průměr 18 cm).⁹ Ačkoli muzeum na této aukci zakoupilo četné exempláře skla, na „vzácnou číši asyrskou“ nemohlo ani pomyslet; získala ji londýnská firma Dur-lacherova za obrovitou cenu 41 000 marek (JIRÁK 1911/1912, 104). Dnes se číše nachází ve Freer Gallery of Art ve Washingtonu/USA a patří do skupiny čtyř obdobných kompletních exepplářů a dalších dvou doložených pouze zlomky. Detailní pozornost věnovala této podskupině islámských číší, bohatě zdobených barevnými emaily a zlatem, Ingeborg Krueger, a to na základě méně známé číše ze Zámeckého muzea v Quedlinburgu, označované jako „Lutherbecher“ podle reformátora Martina Luthera, údajně jednoho z majitelů (KRUEGER 2015). Další číše pocházejí z Gulbenkian Musea v Lisabonu, Bavorského národního muzea v Mnichově, zlomky jsou doloženy na hradu Artern/Durynsko a na královském hradu v Budě/Maďarsko. Všechny mají přibližně stejný tvar – téměř válcovité tělo, v horní části se kalichovitě rozevírající. Jejich specifikem je patka vzniklá zaškrcením spodní části těla s dutinou v okraji (KRUEGER 2015, obr. 5), zatímco menší číše mají okolo dna ovinuté silnější vlákno. Také rozměry obřích číší jsou téměř stejné: výška ca 29–31 cm, průměry ústí kolem 17 cm. Podle velikosti, kdy k uchopení číše byly zapotřebí obě ruce, se soudí na jejich ceremoniální nebo reprezentativní funkci (KRUEGER 2015, 165).

⁹ LEPKE 1911, 95–97: B) Glas. Französisch, Spanisch, Orientalisch. Číše uvedena pod číslem 798: „GROSSER POKAL aus mattem gelblichem Glas, von hyperboloidischer Form und vorspringender Fussplatte, bis kurz unter dem Lippenrand gerippt, farbig emailiert und vergoldet. Etwas oberhalb der Mitte ein horizontaler breiter Fries mit rot konturierten, vergoldeten und farbig emailierten Ornamenten, drei kreisrunde Felder freilassend, in jedem ein Reiter mit einer Lanze, Pferd und Kostüm des Reiters in den einzelnen Feldern von verschiedenen Farben. Der obere und untere Rand dieses Feldes wird eingesäumt von schmalen Bordüren mit zusammenhanglosen Schriftzeichen. In der unteren Hälfte ein schmalere Ornamentfries mit drei gleichen Medaillons wie oben und diese wie ein durchgestecktes Band miteinander verbindend. Unterhalb des Lippenrandes eine schmale aus Goldornamenten mit farbig emailierten Blumen, am Lippenrand selbst und am Fuss eine Bordüre aus goldenen, rot konturierten Filigranornamenten. Auf dem Grund zwischen den einzelnen Ornamentzonen sich gegenüber stehende, in dünnen Konturen gezeichnete Vögel zwischen symmetrischem Ornament. Syrisch, 13. bis 14. Jahrh. Vergl. Gustav Schmoranz: *Altorientalische Glasgefäße*, Wien 1898, Taf. XXXI, Text pag. 44. H. 30 cm, Durchmesser am Lippenrand 18 cm. Repr. Tf. 64.“ V exempláři Uměleckoprůmyslového musea jsou vedle textu tužkou psané poznámky, patrně rukou Karla Chytila: „41 000 [nečitelné] Marz London“. (Graficky upraveno podle zvýraznění v originálu.)



Obr. 3. Islámská tzv. obří číše zdobená barevnými emaily a zlatem, původně Lannova sbírka; nápis věnován sultánovi Sanjarovi Shahovi (doba vlády 1180–1208). Freer Gallery of Art, Washington, inv. č. F1948.14 (foto © Freer Gallery of Art).

Výzdoba číše z Quedlinburgu je provedena ve třech vodorovných polích: v horním a spodním poli sestává z kruhových medailonů střídaných figurami zajíců či psů, v největším středovém poli se čtyřikrát opakuje arabský nápis, provedený modrým emaillem (KRUEGER 2015, obr. 1, 2: 2, 3 a 4). Naprosto ojedinělou výzdobu má číše z Lisabonu. Znáznorňuje krajinu u vody (moře?) s vyobrazením 21 letících ptáků, motýlů a oblaků. Připomíná čínské malby a předpokládá se, že byla vyrobena pro zákazníky v Číně, kde údajně byla také nalezena (KRUEGER 2015, obr. 6). Další dvě intaktní číše – z Mnichova (KRUEGER 2015, obr. 7 a 8) a z Lannovy sbírky – i číše ve zlomcích (KRUEGER 2015, hrad Artern obr. 10–12, hrad Buda obr. 13 a 14) byly předfouknuté do forem se svislými žebry a jejich dekor je podobný, provedený v pěti vodorovných polích. Pole pod okrajem, ve středu a nade dnem nesou arabesky provedené zlatem a barevné květy, bohatší dekor barevných květů ve druhém a čtvrtém pásu je přerušován kruhovými medailony s postavami jezdců na koních s kopími. Na mnichovské číši jsou jezdci obráceni vlevo, na číši z Freer Gallery (původně Lanna) vpravo. Podle názoru odborníků se jedná o hráče pola nebo sokolníky.

Číše jsou rámcově datovány do 13. až 1. poloviny 14. století, do období ayyubidských a mamuckých vládců. Arabský nápis na Lannově číši je však věnován sultánovi Sanjarovi Shahovi, který vládl v Mosulu mezi léty 1180 až 1208, a představuje tak nejstarší datované sklo zdobené emaily a zlatem (CARBONI/WHITEHOUSE 2001, 258).

Mnohem skromnější příklad islámského skla představuje téměř kompletní číška vysoká 10 cm, která byla v UPM uložena jako „staré fondy“ bez bližších okolností a do inventáře byla zapsána teprve v roce 1961 (obr. 4; HEJDOVÁ 1986, 31, č. 261).¹⁰ S vysokou pravděpodobností byla nalezena při rekonstrukci nebo demolici některého pražského domu na konci 19. či počátku 20. století. Číška ze silnostěnného nažloutlého skla má dekor rozvržený do tří vodorovných polí, ovšem barevné emaily jsou z větší části setřeny a motivy jsou patrné pouze jako slabé otisky.

¹⁰ HEJDOVÁ 1986, 31, č. kat. 261: podle analogie z Victoria & Albert Museum v Londýně datovaná do let 1260–1279.

Obr. 4. Islámská číška, barevné emaily jsou z větší části setřené; Kenneson typ „E“, 13.–14. století. UPM inv. č. 53085 (foto © Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze; kresba H. Sedláčková).



Dobře zachovány zůstaly dva velké modré terče na protilehlých stranách středového pásu a patrný jsou čtveřice menších kruhových medailonů s barevnými květy po jejich stranách. Pouze v náznaku je doložen motiv mřížky v horním poli a šrafované trojúhelníky v pásu nade dnem. V typologii Summerna S. Kennesona patří číška k typu „E“ a má to být jediný exemplář nalezený v Evropě. Bylo to levnější zboží, ve 13. a 14. století rozšířené v jižním Rusku, na Krymu nebo podél východního pobřeží Černého moře, většinou nalezené v tatarských hrobech a hrobkách (KENESSON 1998, 47 a 48).

Středověké sklo evropského původu

Evropskému středověkému sklu ve sbírce UPM dominují nádoby vyrobené až na několik výjimek v německých zemích v 15. a 1. polovině 16. století.

Starší výjimku představuje rozměrná kompletní číška typu „Schaffhausen“ (obr. 5; HEJDOVÁ 1986, 32, č. 268), označená tak podle prvních nálezů z kláštera Všechných svatých (Allerheiligen) ve švýcarském Schaffhausenu. Jsou to číšky s nálepy většinou svinutými, méně vytaženými do hrotů a se štípanými vlákny okolo dna, od jiných variant číšek s nálepy se liší světle modrozelenou sklovinou. Franz Rademacher znal pouze několik exemplářů přímo ze Schaffhausenu, které datoval do 15. století (RADEMACHER 1933, 108, tab. 35). V současnosti bylo evidováno množství nálezů v široké oblasti německých zemí a Švýcarska s výskytem od 13. do počátku 15. století (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 210). Mimo uvedenou oblast se číšky z modrozeleného skla dostávaly jen vzácně, a to do přístavních měst v Pobaltí a Skandinávii a zcela ojediněle na Moravu a do Slezska. Z nálezů z Čech, Rakouska nebo Uher zatím známe nejsou.

Číška z Lannovy sbírky patří výškou téměř 13 cm k větším exemplářům a má osm řad menších svinutých nálepů. Tělo má válcovité, ústí vyšší trychtýřovité, což odpovídá charakteru číšek ze 13. století. Analogická číška, datovaná na přelom 13./14. století, pochází přímo z kláštera ve Schaffhausenu (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 212 a 213, č. kat. 194).

Méně jednoznačné je datování další Lannovy číšky stejného tvaru, ovšem spirálovitě ovinuté šesti až sedmi řadami vlákna a se silným vláknem okolo dna. Číška ze světle zeleného skla prosyceného bublinkami a zrnky neprotaveného písku je vysoká pouze 7 cm a nepochybně reprezentuje výrobek německých skláren. Podle názoru Dagmar Hejdové byla vyrobena ve střední Evropě v 15. století, ovšem bez známých analogií (obr. 6; HEJDOVÁ 1986, 32, č. 269). Číšky tohoto tvaru zdobené ovinutým vláknem se sporadicky vyskytují již v závěru 13. a počátku 14. století (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 176–179).

Drobná číška s optickým dekorem vysoká 5,7 cm ze světle zeleného skla, se čtrnácti svislými žebry a hladkým ústím, foukaná napevno do formy, pochází rovněž z Lannovy sbírky, tj. byla součástí daru skel v roce 1906 (obr. 7). Předchozím majitelem byl W. A. Schnütgen z Kolína nad Rýnem. Franz Rademacher ji datoval do 15. století (RADEMACHER 1933, 98, tab. 29a; HEJDOVÁ 1986, 34, č. 287). Patří k základním tvarům německého skla se širokou škálou variant a dlouhou životností: nejstarší exempláře jsou dnes datovány již do 14. století, většinou však na přelom 14./15. století. Oblast rozšíření se nachází v povodí řek Rýn a Maas, ve východní Francii, Belgii a Holandsku (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 299). V zemích Koruny české doložena nebyla.

Obr. 5. Číška typu „Schaffhausen“; německé země a Švýcarsko, 13. až počátek 15. století. UPM inv. č. 9809 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).

Obr. 6. Číška, výrobek německých skláren; od přelomu 13./14. do 15. století. UPM inv. č. 9820 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).



Ve sbírce je pět nádob použitých původně jako relikviáře (obr. 8–11, 14: a). Pro sběratele měly pochopitelně cenu zejména nádoby celé a relikviáře z oltářů v německých, švýcarských (GAI 2001, Bd. 1) i italských kostelech (WHITEHOUSE 2010b, 236, č. kat. 116 a 117) tento požadavek splňovaly. Jako schránky na relikvie, uložené v oltáři při jeho posvěcení, byly skleněné nádoby použity často. Datum obřadu bývá mnohdy i s pečeti světicího biskupa uvedeno na vložené listině nebo na voskovém uzávěru nádob. Z německých oltářů je známo více než dvě stě nádob vyrobených od 9. do 19. století (GAI 2001), ovšem nechybí ani antické balsamarium. Soubor nádob ze dvanácti německých diecézí představuje dobový průřez produkcí především skláren v německých zemích, méně v Itálii (benátských) a ojediněle i v Čechách (RADEMACHER 1933, 99, tab. 30: d). Samozřejmě, že datum uložení představuje termín *ante quem* – tedy nikoliv dobu, kdy byla nádoba vyrobena.

Obr. 7. Číška s optickým dekorem, výrobek německých skláren; 14., zpravidla přelom 14./15. století. UPM inv. č. 9816 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).

Jako první exemplář z relikviářů lze uvést jednoduchou lahev s baňatým tělem s vysoce vpíchnutým dnem a širokým válcovitým hrdlem z čirého olivově zeleného skla se skvrnami koroze, která byla mylně zařazena mezi antické sklo (obr. 8; v. 13,9 cm, průměr okraje 4,6 cm, průměr těla 9,8 cm a dna 7,8 cm). Dle zápisu v inventáři byla použita jako relikviář v blíže neurčeném kostele a byla získána od sběratele J. W. A. Schnütgena v Kolíně nad Rýnem,¹¹ z jehož sbírky pochází i již dříve uvedená číška se žebry (obr. 7) a následující dvě drobné lahvičky. Lahve podobného tvaru jako z UPM, avšak zdobené nataveným dekorem klikatky, pocházejí z kostelů v Kolíně nad Rýnem a Elwangen a jsou datovány do 12. století (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 110–113, č. kat. 55–57). Stejná lahev, bez výzdoby, z oltáře kostela ve Wittenburgu v Meklenbursku je podle pečeti světicího biskupa datována před rok 1284 (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 110, č. kat. 54). Pravděpodobně stejně lze datovat i tuto lahev z Lannovy sbírky.

Další nádoby v UPM získané prostřednictvím J. W. A. Schnütgena jsou dvě drobné lahvičky se zploštělými těly a různě tvarovanými hrdly (obr. 9, 10) z čirého bezbarvého skla se zeleným nádechem. Zazátkovaná lahvička s delším štíhlým hrdlem (obr. 9: a–c) je vysoká 6,2 cm, průměr čokovitěho těla činí 2,6 × 1,0 cm. Druhá lahvička s krátkým hrdlem, vysoká 5,1 cm, má průměr



Obr. 8. Lahev ve funkci relikviáře; nezdobený tvar z 13. století. UPM inv. č. 10499 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).

¹¹ Johann Wilhelm Alexander Schnütgen (* 1843–† 1918), katolický kněz a sběratel církevního umění, zakladatel Musea Schnütgen v Kolíně nad Rýnem (ARING 1999, oddíl 1258–1259).

Obr. 9. Walpurgis Fläsche (Walpuržina lahvička) se zátkou z kláštera v Meschede (Nordrhein-Westfalen), výška 6,2 cm, kresba v měřítku 1:1; někdy po roce 1041. UPM inv. č. 9821 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze; kresba H. Sedláčková).



Obr. 10. Walpurgis Fläsche z kláštera v Meschede, výška 5,9 cm, kresba v měřítku 1:1; někdy po roce 1041. UPM inv. č. 9822 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze; kresba H. Sedláčková).



kruhového těla $3,9 \times 0,8$ cm. V inventáři jsou zapsány jako tzv. *Walpurgis Fläschen*. Od roku 1042 každoročně od října do konce února měly sloužit k zachycení tekutiny vytékající ze sarkofágu s ostatky svaté Walburgy a rozdávané poutníkům přicházejícím do kláštera v Meschede. K tomu účelu měly být použity i obě lahvičky z UPM a jedna z nich, opatřená zátkou pokrytou lněnou tkaninou, nepochybně i tekutinu z těla světky původně obsahovala. Otvor v zátkce však prozrazuje, že tekutina byla kdysi vylita a snad podrobena zkoumání s neznámým výsledkem (obr. 9: b). Výzkum provedený v Německu v roce 2011 ukázal, že tekutina vycházející již téměř tisíciletí z těla svaté Walburgy sestává z „tvrdé vody s neutrální hodnotou pH“.¹² Stejně nádoby uložené v diecézních muzeích v Trevíru/Trier a Paderbornu byly použity jako schránky na ostatky (GAI 2001, Bd. 2, 363, tab. 81: 8 a 88: 7).

Další nádoba použitá jako relikviář má neobvyklý tvar široké kónické číše ovinuté pod okrajem a nad vpíchnutým dnem několika řadami vlákn, přičemž oba svazky jsou spojeny esovitě zakřiveným vláknem (obr. 11; HEJDOVÁ 1986, 32, č. 270). Číše vysoká 14,5 cm je ze světle zeleného skla se skvrnami koroze. Podle Gustava Pazaurka, který číši muzeu daroval, se jedná o franskou nádobu ze 6. století; dle Franze Rademachera pochází z „hornošvábského olštáře“ z 15.–16. století (RADEMACHER 1933, 103, tab. 32b). Podle nádob podobného tvaru i výzdoby však mohla být vyrobena již ve 13. nebo ve 14. století (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 116–117, č. kat. 64).

Do skupiny staršího skla patří rovněž několik předmětů, které byly prodány v aukci Lannovy sbírky u starožitnické firmy Lepke v Berlíně roku 1911. V části antického skla zde byly souborně uvedeny tři nádoby, z nichž středověký šálek/koflík – *scheuer* – se dnes nachází ve sbírce v Landesmuseum Württemberg ve Stuttgartu (obr. 12; LEPKE 1911, 185, č. 1721). Nádobku z čirého skla, vysokou pouhých 6,6 cm, zdobí dekor ze skla modrého: vlákno v okraji, vlákno ovinuté nad maximální výdutí, na kterém je „zavěšena“ klikatka a rovněž ucho, a hladké silné vlákno u dna. Tvar tohoto nápojového skla mohl být inspirován



Obr. 11. Číše vysoká 14,5 cm, německá provenience; od přelomu 13./14. do 15. století. UPM inv. č. 16877 (foto © Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze).



Obr. 12. Šálek/koflík – *scheuer* – původně v Lannově sbírce (LEPKE 1911, č. 1721); německá provenience, patrně 15. století. Dnes Landesmuseum Württemberg ve Stuttgartu inv. č. G 11.124, černobílé foto © Landesmuseum Württemberg in Stuttgart.

Podrobnější popis a převzaté barevné foto WHITEHOUSE 2010b, 145.



12 In: <<https://de.wikipedia.org/wiki/Walburga>> [vid. 2020-09-04].

zlatnickými výrobky, jak lze snad soudit z pohárku „s pozoruhodnou tepanou výzdobou v páskových kvadrilobech,“ jenž je součástí tzv. karlštejského pokladu ve sbírce UPM (KOENIGSMARKOVÁ 2006, 114–116). Charakteristický tvar na nízké patce, na niž nasedá vyduť tělo s válcovitým hrdlem a typickou zahnutou úchytkou, se od 13. století až do přelomu 15./16. století objevuje v provedení ze skla, keramiky i drahých kovů.¹³ Neobvyklý dekor koflíku – *scheueru* z Lannovy sbírky vedl Erwina Baumgartnera i Ingeborg Krueger k rozpakům v otázce datování i proveniencce a ponechali ji otevřenou (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 235 a 236, č. kat. 229); David Whitehouse uvedl starší datování a provenienci určil německou (WHITEHOUSE 2010b, 145, č. kat. 42). Autorky tohoto příspěvku se opatrně přiklání k datování mladšímu, pozdně gotickému, a to na základě hákovitého tvaru ucha, neboť tato se vyskytují výhradně na mladších šálkách. Navíc právě v této skupině je patrna rozmanitost výzdoby i použité skloviny. Oproti tomu starší šálky mají kroužková ucha a dekor šálků má pouze tři varianty – ojedinělé hladké tvary, hojně se vyskytující šálky s jemnými optickými žebry a šálky s masivními žebry foukané do forem (starší šálky viz SEDLÁČKOVÁ 2005; mladší skupina BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 381–385).

Mezi antickým sklem byly z Lannovy sbírky roku 1911 v Berlíně rovněž nabízeny k prodeji drobné předměty ze skla – sedm medailonků z červenohnědé či fialové skelné pasty s reliéfními výjevy. Čtyři z nich – „Narození Páně“ (obr. 13: a); „sv. Kryštof s Ježíškem“ s nápisem „S . CRIS/TO-FORI“ (obr. 13: b); „sv. Jakub se dvěma klečícími poutníky“ a nápisem „S/IAC/OB“ (obr. 13: c) a „Kristus na kříži s Pannou Marií a sv. Janem“ (obr. 13: d) – byly označeny jako raně křesťanské (LEPKE 1911, 180–181, č. 1619–1622), jeden poškozený byl nespecifikovaný. Medailonek se zobrazením polopostavy rytíře se štítem a kopím a špatně čitelným řeckým nápisem a druhý s Madonou s dítětem, monogramem a křížkem jsou uvedeny jako „byzantské“ (obr. 13: e, f; LEPKE

Obr. 13. Skleněné medailonky lisované do formy – patrně upomínky z poutě; Benátky, 13. století (některé snad i mladší). **a** – UPM inv. č. 11 958; **b** – UPM inv. č. 11 959 (foto O. Kocourek); **c** – UPM inv. č. 11 961; **d–f** – převzato z LEPKE 1911, Taf. J: č. 1619–1624 (ostatní foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).

13 Zlatnické koflíky (*Kopfscheuer*) měly vždy záklopnu další nádobku, proto i ploché ouško.



1911, 181, č. 1625 a 1626). Mají oválný tvar, pouze „byzantský“ medailonek s Madonou je kruhový. Největší rozměry činí 2,5–3,5 cm. Medailony byly nejspíše poutními upomínkami, lisování do formy umožňovalo velkou produkci.

První tři exempláře jsou dnes uloženy v UPM. Na základě analogických předmětů ve sbírkách světových muzeí je Dana Stehlíková vyhodnotila jako výrobky z 1. poloviny 13., respektive ze 13. století (obr. 13: a–c; STEHLÍKOVÁ 1996, č. kat. 397–399). Předměty tohoto druhu se vyráběly v Benátkách ve 13. století a v současnosti známe na dvě stovky exemplářů, ovšem některé mohou být i mladší. Z čirého sytě modrého a žlutozeleného či opakního červeného, méně často světle modrého skla byly lisovány do forem. Zpravidla zobrazují křesťanské motivy, rovněž však výjevy z řecké mytologie (TAIT 1991, 150 a 151, obr. 190).



Symbolem německého **pozdně gotického skla** je *krautstrunk* ze sytě zeleného skla, označený tak Mathesiem v roce 1562 (MATHESIUS 1562). Jeho klasický tvar představuje nádoba se soudkovitým tělem, miskovitým ústím a dnem ovinutým štípaným vláknem. Na těle jsou nataveny velké nálepy ponejvíce s vytaženými a přehnutými hroty. Vývojově navazuje na středověké číšky s nálepy. Vedle německých zemí byl rozšířen také v Nizozemí, směrem na jihozápad, východ a na jih se vyskytuje pouze ojediněle. V německých zemích byl často používán jako schránka na relikvie a ukládán do oltářů při jejich posvěcení; data či jména světcích biskupů spadají mezi roky 1485–1520. Vývoj však pokračoval do konce 16. století a později k tzv. *berkemeyerům* (RADEMACHER 1933, 111; BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 336–338). Výroba číšek s velkými nálepy v masovém měřítku je doložena v německých sklárnách již v průběhu 15. století, a to ze zeleného, ale také z modrozeleného i červeného opakního skla (např. STEPPUHN/BERG 2006, 98, obr. nahoře).

Jeden *krautstrunk* z Lannovy sbírky byl rovněž použit jako relikviář. Je z čistého modrozeleného skla s miskovitým ústím a devíti velkými nálepy na těle a dle zápisu v inventáři byl „1894 von Blumauer-Linz erworben, soll aus einer Kirche stammen“ (obr. 14: a). V číšce vysoké 9 cm měl být původně uložen fragment voskového obalu s červenou pečeti (HEJDOVÁ 1986, 33, č. 276). Podobné *krautstrunky*-relikviáře, ze zeleného skla se štípaným vláknem okolo dna a velkými nálepy s vytaženými hroty a uzavřené voskovými víky, jsou datovány do posledních desetiletí 15. až počátku 16. století (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 339 č. kat. 405 a 406; 340, č. kat. 407).

Mimo tento *krautstrunk*-relikviář se ve sbírce nachází osm nádob stejného typu. Od běžné německé produkce ze zeleného nebo modrozeleného skla se odlišuje nádoba ze skla bezbarvého a *krautstrunk* z bezbarvého skla s nálepy z modrého a zeleného skla.

Krautstrunk vysoký 10,5 cm z bezbarvého skla silně postiženého korozními procesy (inv. č. 1048) byl V. Lannou věnován muzeu jako první nádoba tohoto typu v roce 1886 bez informace o způsobu nabytí (obr. 14: b). Má klasický tvar se soudkovitým tělem s dvaceti většími nálepy se

Obr. 14. Krautstrunk.

a – německá provenience, širší doba okolo přelomu 15./16. století, výška 9,5 cm, UPM inv. č. 10500; **b** – střední Podunají, od poloviny 15. do počátku 16. století, výška 10,5 cm, UPM inv. č. 1048; **c** – Benátky?, kolem roku 1500, výška 11,8 cm, UPM inv. č. 16879 (foto © Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze).



Obr. 15. Krautstrunk, výška okolo 10 cm; německá provenience, 15. a 16. století. **a** – UPM inv. č. 2449; dle inventáře zakoupen v roce 1887 na aukci firmy Seyffer ve Stuttgartu za 92 marek (HEJDOVÁ 1986, 32, č. 272); **b** – UPM inv. č. 3227; **c** – UPM inv. č. 9813; **d** – UPM inv. č. 10501. Stangenglas; německá provenience. **e** – výška 25,2 cm, 1. polovina 16. století, UPM inv. č. 16878 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).

vzhůru vytaženými hroty, miskovitým ústím a štípaným vláknem okolo vpíchnutého dna. Dagmar Hejdová ho určila jako německý výrobek z 2. poloviny 15. století (HEJDOVÁ 1986, 32, č. 271), což připustili s rezervou i Erwin Baumgartner a Ingeborg Krueger s uvedením dalších dvou exemplářů z bezbarvého skla bez nálezových okolností, ovšem tvarově značně odlišných (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 342, č. kat. 412, podobné výrobky č. kat. 413 a 451).¹⁴ V současnosti se ukazuje, že bezbarvé *krautstrunky* se ojediněle v Německu skutečně vyskytují, například v Ulmu (PROHASKA-GROSS/GROSS 2015, 136, obr. 197), ovšem doklady jejich výroby ze soudobých skláren nejsou známy. Větší počet však pochází ze středního Podunají: nálezy datované od poloviny 15. století do počátku 16. století jsou známy z Brna (SEDLÁČKOVÁ 2019, 196, obr. IV.1.8b: DPL531-050; ca 1500–1550, sklo draselné-vápenaté), Bratislavy (SEDLÁČKOVÁ ET AL. 2014, 234 a 235, obr. 13: 1 a foto 6; kolem poloviny 15. století), Visegrádu (např. MESTER 1997, 91, obr. 222) i Vídně (TARCSAY v tisku). Je tedy možné, že se vyráběly v této oblasti.

Druhý naprosto výjimečný exemplář je nádoba ve tvaru klasického *krautstrunku* ze zcela bezbarvého skla, vysoká 11,8 cm (inv. č. 16879). K výzdobě však bylo použito sklo modré a smaragdově zelené barvy – jemné vlákno, ovinuté na hrdle částečně ve dvou řadách, je modré. Velké, nepravidelně tvarované nálepy s málo znatelnými hroty se v deseti svislých řadách střídají po třech a čtyřech v provedení z čirého bezbarvého skla i skla modrého a zeleného. Vlákno okolo vpíchnutého dna je zvlněné (obr. 14: c). Tento *krautstrunk* z Lannovy sbírky (LEPKE 1911, 106, č. 868, tab. 63) byl v roce 1932 součástí daru Gustava Pazaurka muzeu. Pro benátskou produkci je tento tvar německého skla neobvyklý, ovšem s ohledem na vysokou kvalitu skla i nálepy se Erwin Baumgartner a Ingeborg Krueger přiklánějí k názoru o jeho benátském původu v době kolem roku 1500 (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 343 a 344, č. kat. 414).

¹⁴ První pochází z Diecézního muzea ve Freisingu a je to spíše nízká válcovitá číška, druhý pochází asi z Mohuče/Mainz a je to typický *berkemeyer*.



Další *krautstrunky* ze zeleného, případně modrozeleného skla patří do rámce běžné produkce skláren v Německu (HEJDOVÁ 1986, 32 sq., č. 272, 273, 275, 278). Nádoby o výšce kolem 10 cm mají na tělech pravidelně rozmístěno dvanáct až pětadvacet větších nálepů s vytahovanými hroty, okolo dna štípané vlákno (obr. 15: b) nebo vlákno tvarované pomocí rádýlka (obr. 15: a, c, d). *Krautstrunk* ze skla sytě zeleného (inv. č. 10501), zdobený dvěma řadami velkých nálepů, s promačkaným vláknem pod hladkou horní částí těla a hladkým vláknem u dna D. Hejdová datovala do 1. poloviny 16. století (obr. 15: d).

Do stejné doby, do 1. poloviny 16. století, je rovněž datován ve sbírce jediný exemplář válcovité číše na prolamované patce – *stangenglas* – vysoký 25,2 cm se třiceti šesti nálepy na spodní části těla (obr. 15: e; HEJDOVÁ 1986, 33, č. 279).

Všechny popsané nádoby s nálepy jsou nepoškozené a jejich modrozelené, případně zelené sklo je velmi čisté, bez stop korozních procesů na povrchu, což vylučuje jejich „archeologický“ původ. Tyto nádoby mohly rovněž sloužit jako relikviáře nebo byly uchovány v církevních a šlechtických pokladnicích a kabinetech.

Sérii pozdně gotických nádob s nálepy uzavírají dvě torza nádob patrně „archeologického“ původu, jak lze soudit z korozních procesů na povrchu zeleného skla, ze kterého byly vyrobeny (obr. 16: a). Spodní část soudkovitého těla *krautstrunku* se čtyřmi velkými nálepy v řadě nade dnem byla do UPM věnována Gustavem Pazaurkem (inv. č. 16882), ze sbírky Vojtěcha Lanny pochází spodní část válcovité nádoby se dvanácti nálepy ve dvou řadách (obr. 16: b; inv. č.

Obr. 16. Krautstrunk, odlišné utváření silných vláken okolo dna, patrně archeologické nálezy; **a** – UPM inv. č. 16882; **b** – UPM inv. č. 9817 (foto © Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze).



Obr. 17. Misky o výšce 4,6–6,5 cm – *maigelein*; německá provenience, před polovinou 15. až počátkem 16. století. **a** – UPM inv. č. 2904; **b** – UPM inv. č. 9819; **c** – UPM inv. č. 10487 (foto © Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze).

9817). Na obou torzech je nápadné utváření silných vláken okolo dna, na kterých jsou výrazné vytahované oblé hroty. Patrně jsou to výrobky jiných sklářských dílen či okruhů než *krautstrunky* se štípaným vláknem u dna.

Větší část německého skla tvořily ve sbírce nádoby s tzv. optickým dekorem předfukované do forem. Byl to rychlý a zároveň levný způsob zdobení nádob z nepřiliš vzhledného skla, prosyceného bublinkami a zrnky písku. Nízké širší zaoblené misky o výšce 4,6–6,5 cm se nazývaly *mai-geleiny* (obr. 17; HEJDOVÁ 1986, 33, č. 280), vyšší kónicky rozevřené nebo válcovité číšky vysoké 6–10,2 cm jsou známy jako *rippenbechery* nebo *kreuzrippenbechery* (žebrovaný nebo křížově



Obr. 18. Číšky s optickým dekorem kónického nebo válcovitého tvaru vysoké 6–10,2 cm – *rippenbechery* a *kreuzrippenbechery*; německá provenience, před polovinou 15. až počátkem 16. století. **a** – UPM inv. č. 2902; **b** – UPM inv. č. 9815; **c** – UPM inv. č. 9820; **d** – UPM inv. č. 16880; **e** – UPM inv. č. 10495; **f** – UPM inv. č. 16881; **g** – UPM inv. č. 79597 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).

žebrovaný pohár, obr. 18). Na obou variantách dekor tvořila buď jednoduchá žebra, nebo routy vzniklé překřížením žeber. Některé z vyšších kónických číšek byly formovány pomocí dřevěné nebo keramické formy do více hran (obr. 18: a).

Jako jeden z hlavních tvarů pozdně gotického skla uvedl *maigelein* Egon von Czihak a jako příklad použil nádobu z UPM věnovanou V. Lannou v roce 1886 (obr. 17: a; CZIHAK 1891, 70 a 71, obr. 3). Franz Rademacher publikoval ukázky *maigeleinů* z několika německých muzeí, které datoval do 15. století, a stejně datuje i číšky s optickým dekorem kónického nebo válcovitého tvaru (RADEMACHER 1933, 94–96, obr. 23–25). Erwin Baumgartner a Ingeborg Krueger výskyt číšek s optickým dekorem upřesnili do doby před polovinou 15. až počátkem 16. století a na základě tehdejších poznatků také uvedli, že oblasti výskytu obou variant číšek s optickým dekorem – *maigelein* a *rippenbecher* – se nekryjí (BAUMGARTNER/KRUEGER 1988, 305). Teprve o několik desetiletí později byly v pohoří Taunus archeologicky prozkoumány sklárny An der Emsbach, Dornweg a Am Buchholzweg; ve 2. polovině 15. století se každá z nich specializovala na určitý typ skel. Ve sklárně „An der Emsbach“ to byly opticky zdobené číšky, kterých jeden sklář mohl dle odhadu vyrobit 120–150 kusů denně, „Am Buchholzweg“ se vyráběly *krautstrunky* ze zeleného i modrozeleného skla, méně číšky a lahve ze skla modrého nebo červeného opakního (WEDEPOHL/KRONZ 2009, 136–137).¹⁵ Masová výroba učinila skleněné nádoby dostupným zbožím pro nejširší vrstvy společnosti.



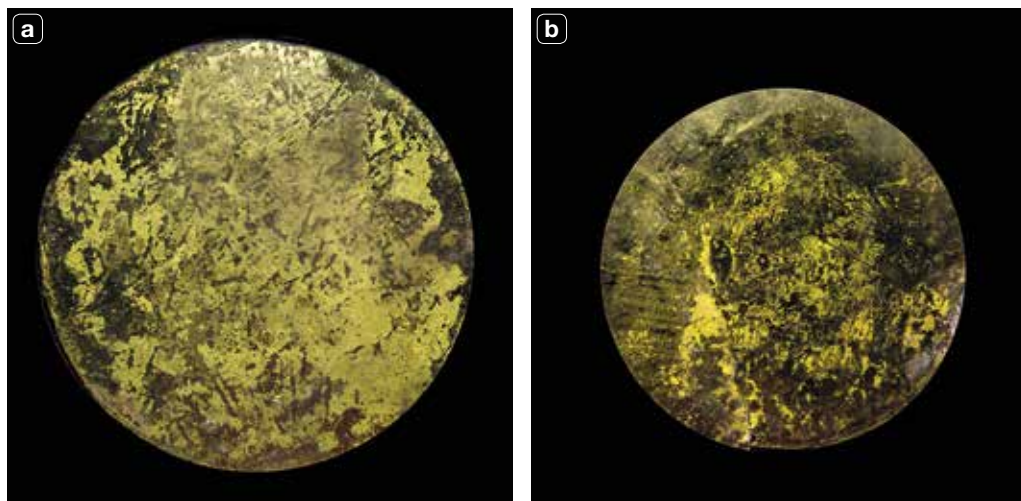
Číšky zdobené optickým dekorem se do Čech, na Moravu, do Slezska ani do rakouských zemí nedovážely. V Praze se však vyskytla tak luxusní nádoba, jako je číše s tzv. choboty – *rüsselbecher* –, vyráběná v německých sklárnách v 1. polovině 16. století. Zlomky této vysoké číše v podobě jednoho celého chobotu a úlomků dvou dalších se přímo do UPM dostaly někdy kolem roku 1900 s poznámkou, že nález byl učiněn při stavbě Rudolfiny. Do inventáře byly zlomky zapísány při revizi sbírek v 60. letech 20. století (obr. 19). Choboty byly na hřbetech zdobené štípanými vlákny a na dvou se v horní části dochovaly také duté nálepy ve tvaru zvířecích hlaviček. Při jiných výzkumech v Praze byly nalezeny zlomky dalších dvou exemplářů, po jednom v Chrudimi a v Brně (podrobně a s analogiemi BROŽKOVÁ/SEDLÁČKOVÁ 2018, 493–496, obr. 1).

V Berlíně byly roku 1911 k prodeji nabídnuty i tak unikátní předměty, jako jsou dvě puklice z kaple sv. Kříže na Karlštejně, zásluhou Karla Chytila získané pro muzeum (obr. 20; LEPKE 1911, č. 1724, 1725). Puklice o průměru 9,5 a 6,5 cm lehce konvexního tvaru byly vyrobené z čirého bezbarvého skla a na vnitřní straně jsou pokryty patrně mušlovým zlatem. V počtu několika set zdobí strop a částečně i stěny kaple při nástěnných malbách. Byly nejspíše vyrobeny v letech 1360–1365 v Čechách nebo Benátkách a nepředstavovaly levnou náhražku, ale rovnocennou

Obr. 19. Zlomky vysoké číše s tzv. choboty; německá provenience, 1. polovina 16. století. UPM inv. č. 62 171 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).

¹⁵ Autoři uvádějí, že podle rozměrů pánví na tavení surového skla bylo možné během sezony vyrobit ca 20 tun plochého skla a 7 tun dutého skla. Čtyři velké pánve mohly dodat 500–600 kg surového skla, ze kterého se mohlo vyrobit 5–6 tisíc kusů číšek o váze ca 100 g/kus. Zkušebnímu skláři trvala výroba jedné číšky ca 6 minut, což znamená, že na výrobu ca 5500 kusů bylo potřeba 550 hodin práce. Šest až osm sklářů mohlo denně vyrobit až tisíc číšek.

Obr. 20. Karlštejn, dvě puklice z kaple sv. Kříže, průměr 9,5 cm (a) a 6,5 cm (b); Čechy nebo Benátky, 1360–1365. UPM inv. č. 11 693 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).



alternativu drahokamům zdobícím stěny kaple. Vojtěch Lanna je mohl získat v době havarijního stavu kaple po roce 1887, kdy architekt J. Mocker zahájil její restaurování (BROŽKOVÁ 1996, č. kat. 30; BROŽKOVÁ 2020, 31).

Kromě uvedených skel z výzdoby kaple sv. Kříže byly v Berlíně zakoupeny ještě dvě podmalby – křídla domácího či cestovního oltářičku lombardské provenience z doby kolem roku 1450 (LEPKE

1911, č. kat. 717; BROŽKOVÁ 1996, č. kat. 32; BROŽKOVÁ 2020, 59, č. kat. 2).

Součástí sbírky středověkého skla v UPM je velmi cenný soubor středověkých vitrají, a to nejen českých (HEJDOVÁ 1986, 34–35, č. kat. 291-2-304). Tento konvolut obsahuje také jeden okenní terč o průměru 21 cm s postavou horníka a hutníka z výzdoby chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře z konce 15. století, pocházející z Lannovy sbírky (BROŽKOVÁ 2014, 76; obr. 21).

Po daru G. E. Pazaurka z roku 1932 byla sbírka UPM obohacena o rekonstruovanou číši českého typu se svinutými nálepy ze Sezimova Ústí, předanou muzeu



v roce 1937 Hanou Benešovou, manželkou druhého československého prezidenta (obr. 22: a; HEJDOVÁ 1986, 32, č. 262).



Dagmar Hejdová, ředitelka UPM v letech 1972–1988, se snažila doplnit fond také o doklady středověkého sklářství v zemích Koruny české. Ač vzděláním klasický archeolog, věnovala svůj odborný zájem také uměleckému řemeslu středověku a ve spolupráci s archeology též archeologickým nálezům skla. Spolu s Bořivojem Nechvátalem připravila první velkou studii o souboru středověkého skla z Plzně (HEJDOVÁ/NECHVÁTAL 1967; 1970) a významnou měrou se podílela na vypracování první typologie českého středověkého skla v publikacích (HEJDOVÁ 1967; 1975; 1982; HEJDOVÁ/NECHVÁTAL/ŠEDIVÝ 1975; HEJDOVÁ ET AL. 1983), které do současnosti tvoří základní práce. Zároveň iniciovala uložení části archeologických nálezů z Opavy a Plzně do sbírky UPM. Ve sbírce se tak nachází také často publikovaná číše se šikmo vedenými vrubovanými pásy z prvního



plošného výzkumu v historickém jádru města, který v letech 1959/1960 probíhal na parcelách v Opavě (obr. 22: b; HEJDOVÁ 1986, 31, č. 262; SEDLÁČKOVÁ 2004, zejm. 226, obr. 2: 9), a zlomky nádob z výzkumu v Plzni, Solní ulici (HEJDOVÁ 1986, 32, č. 264–267).

V UPM se rovněž nachází 34 kroužků a jejich zlomků odebraných z hromadného nálezu asi 400 malých skleněných kroužků o průměru cca 1,7 cm. Depot tezaurovaný v konvici s trubkovitou výlevkou a třmenovým uchem byl objeven na tvrzi Tlesky na Rakovnicku (NECHVÁTAL/RADOMĚRSKÝ 1963). V souvislosti se spektrálními analýzami složení skla se jím v článku o dutém skle z Plzně krátce zabývali D. HEJDOVÁ a B. NECHVÁTAL (1967, 484–487). Dagmar Hejdová měla patrně v úmyslu podrobit nálezu podrobnějšímu zkoumání. Vzhledem k tomu, že celý soubor nebyl dosud podrobně zpracován, připravují autorky na toto téma odbornou studii, aby takto práci Dagmar Hejdové dokončily.

Sbírka středověkého skla Vojtěcha Lanny, jejíž část je dnes uložena v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze, je odrazem dobových znalostí o této součásti hmotné kultury středověku. Poznátky o středověkém sklářství v našich zemích pocházely v Lannově době zejména z archivních pramenů. Náhodné objevy zlomků středověkého skla vzbuzovaly rozpaky, nepochybně

Obr. 22. Vysoké číše s nataveným dekorem; proveniencie země Koruny české.

a – výška 31 cm; Sezimovo Ústí, dar Hany Benešové z roku 1937, UPM inv. č. 21 679;

b – výška 42,3 cm; Opava, Kolářská ul. UPM inv. č. 77 394 (foto © Uměleckoprůmyslové museum v Praze).

o ně nebyl sběratelský zájem a upadly v zapomnění. I jediný objev téměř kompletních výrobků českých skláren – číší českého typu – byl oceněn a vyhodnocen teprve na konci 50. let 20. století, kdy se také začala pozornost obracet k nálezům z archeologických výzkumů jako k hlavnímu zdroji informací. V německých zemích měli sběratelé jiné možnosti než v zemích Koruny české. Díky zvyku ukládat ostatky do oltářů v relikviářích ve formě nádobek, včetně nádobek skleněných, se dochoval vysoký počet celých exemplářů skel, které byly pro sběratele atraktivnější než pouhé zlomky. Přesto bylo německé sklo souborně vyhodnoceno teprve v roce 1933 F. Rademacherem.

Významnou roli na cestě k dnešnímu stavu poznání středověkého sklářství v Čechách sehrála zejména Dagmar Hejdomá, která jako první vytvářela typologii středověkých skleněných nádob z domácí produkce a nabádala k používání materiálových analýz skel jako nedílné součásti jejich studia. Ukázala tak cestu dalším generacím badatelů.

LITERATURA

- ARING 1999 — Paul Gerhard ARING: heslo Schnütgen, Johann Wilhelm Alexander. In: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon 15. T. Bautz (ed.), Herzberg 1999, oddíl 1258–1259.
- BAUMGARTNER/KRUEGER 1988 — Erwin BAUMGARTNER / Ingeborg KRUEGER: Phoenix aus Sand und Asche : Glas des Mittelalters. München 1988.
- BOVENSCHEN 1888 — Albert BOVENSCHEN: Untersuchungen über Johann von Mandeville und die Quellen seiner Reisebeschreibung. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin 23, 1888, 177–306.
- BROŽKOVÁ 1996 — Helena BROŽKOVÁ: Katalog, č. 32. In: WITTLICH ed. 1996, 11.
- BROŽKOVÁ 2014 — Helena BROŽKOVÁ (ed.): Ouzhou bo li yi shu shi zhen pin zhan: Jieke gong he guo Bulage guo jia gong yi mei shu bo wu guan shou zang = Masterpieces of glass from the collection of the Museum of Decorative Arts in Prague. Prague–Shanghai 2014.
- BROŽKOVÁ 2020 — Helena BROŽKOVÁ (ed.): V lesku zlata, v záři barev : Umění podmalby na skle ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze – Gleam of gold, blaze of colours : The art of reverse glass painting in the collections of the Museum of Decorative Arts in Prague. Praha 2020.
- BROŽKOVÁ/SEDLÁČKOVÁ 2018 — Helena BROŽKOVÁ / Hedvika SEDLÁČKOVÁ: Číše s choboty a další nálezy skla ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze aneb nové objevy ve starých fondcích – A goblet with trunks and other glass finds from the collection of the Museum of Decorative Arts in Prague or new discoveries in old collections. Archaeologica Pragensia 24, 2018, 493–502.
- CARBONI/WHITEHOUSE 2001 — Stefano CARBONI / David WHITEHOUSE: Glass of the Sultans. New York–Corning–Athens–New Haven 2001.
- CZIHAK 1890 — Eugen von CZIHAK: Die Hedwigsgläser. Zeitschrift für christliche Kunst 3, 1890, 329–354.
- CZIHAK 1891 — Eugen von CZIHAK: Schlesische Gläser. Breslau 1891.
- DRAHOTOVÁ 1996 — Olga DRAHOTOVÁ: Katalog, č. 27–29. In: WITTLICH ed. 1996, 11.
- FROLÍK 2012 — Jan FROLÍK: Mořic Lüssner a stopy jeho činnosti v Chrudimi. Chrudimský vlastivědný sborník 16, 2012, 35–68.
- GAI 2001 — Antonella Sveva GAI: Reliquiengläser aus Altarsepulkren : Eine Materialstudie zur Geschichte des deutschen Glases vom 12. bis zum 19. Jahrhundert. Bd. 1: Text. Bd. 2: Katalog. (= Schriften zur südwestdeutschen Landeskunde, Bd. 30/1–2). Leinfelden–Echterdingen 2001.
- HARLAS 1906 — František Xaver HARLAS: Dvě skleněných pohárů z XV. století. Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze 14, 1906/1, 15–16.
- HEJDOVÁ 1967 — Dagmar HEJDOVÁ: Příspěvek k typové chronologii středověkého skla v Čechách – Ein Beitrag zur Typenchronologie des mittelalterlichen Glases in Böhmen. Časopis Národního muzea, Historické muzeum 136, 1967, 168–176.
- HEJDOVÁ 1975 — Dagmar HEJDOVÁ: Types of Medieval Glass Vessels in Bohemia. Journal of Glass Studies 17, 1975, 142–150.
- HEJDOVÁ 1982 — Dagmar HEJDOVÁ: Význam archeologických nálezů středověkého dutého skla – Die Bedeutung archäologischer Funde von mittelalterlichem Hohlglas. Staletá Praha 12, 1982, 87–94.
- HEJDOVÁ 1986 — Dagmar HEJDOVÁ: katalogové položky 260–304. In: Středověké umělecké řemeslo : ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze : prosinec 1986 – únor 1987. Praha 1986, 31–35.
- HEJDOVÁ 1987 — Dagmar HEJDOVÁ: Na okraj ilustrací Mandevillova cestopisu – Am Rande der Illustrationen der Reisebeschreibung des Jean de Mandeville. Umění 35, 1987/6, 515–519.
- HEJDOVÁ ET AL. 1983 — Dagmar HEJDOVÁ / František FRÝDA / Pavel ŠEBESTA / Eva ČERNÁ: Středověké sklo v Čechách – Mittelalterliches Glas in Böhmen. Archaeologia historica 8, 1983, 243–266.
- HEJDOVÁ/NECHVÁTAL 1967 — Dagmar HEJDOVÁ / Bořivoj NECHVÁTAL: Studie o středověkém skle v Čechách (Soubor z Plzně, Solní ul.) – Studie über das mittelalterliche Glas in Böhmen (Fundkomplex aus Plzeň, Solní ul.). Památky archeologické 58, 1967/2, 433–498.
- HEJDOVÁ/NECHVÁTAL 1970 — Dagmar HEJDOVÁ / Bořivoj NECHVÁTAL: Late 14th to Mid 15th Century Medieval Glass from a Well in Plzeň, Western Bohemia. Journal of Glass Studies 12, 1970, 84–101.

- HEJDOVÁ/NECHVÁTAL/ŠEDIVÝ 1975 — Dagmar HEJDOVÁ / Bořivoj NECHVÁTAL / Čeněk ŠEDIVÝ: Použití kobaltu ve středověkém sklářství v Čechách – Die Verwendung von Kobalt in der mittelalterlichen Glaserzeugung Böhmens. *Archeologické rozhledy* 27, 1975, 530–554.
- HETTES 1959 — Karel HETTES: Středověké skleněné číše z Benediktské ulice v Praze – Medieval glass beakers from Benedikt street in Prague. *Umění* 7, 1959/1, 44–49.
- CHYTIL 1885–1886 — Karel CHYTIL: Vývoj miniaturního malířství v době králů rodu Lucemburského. *Památky archeologické a místopisné* 13, 1885/1/2–3/4, 1–10, 79–92, 151–162; 1886/5, 7, 8, 207–218, 311–316, 361–366.
- CHYTIL 1909 — Karel CHYTIL: Průvodce sbírkami musejními : Umělecko-průmyslové museum Obchodní a živnostenské komory v Praze. Praha 1909.
- ILG 1874 — Albert ILG: Die Glasfabrikation im Mittelalter. In: Ludwig Lobmeyr / Wendelin Boeheim / Albert ILG, *Die Glasindustrie : ihre Geschichte, gegenwärtige Entwicklung und Statistik*. Stuttgart 1874, 32–86.
- JÍŘÍK 1911/1912 — František Xaver JÍŘÍK: Z dražeb sbírky Lannovy. *Zlatá Praha* 29, 1911/1912/sešit 9, 17. 11. 1911, 104–105.
- JÍŘÍK 1932 — František Xaver JÍŘÍK: Pazaurova sbírka skla – Glassammlung Gustav E. Pazaurek. Průvodce výstavou. Praha 1932.
- JÍŘÍK 1934 — František Xaver JÍŘÍK: *Kniha o skle*. Praha 1934.
- KENESSON 1998 — Summer S. KENESSON: Islamic enamelled beakers : a new chronology. In: Gilded and Enamelled Glass from the Middle East. R. Ward (ed.), London 1998, 45–49.
- KOENIGSMARKOVÁ 2006 — Helena KOENIGSMARKOVÁ : Katalog, č. 25 – Karlštejnský poklad. In: Karel IV., císař z Boží milosti : Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437. J. Fajt (ed.), Praha 2006, 114–116.
- KRÁSA 1990 — Josef KRÁSA: České iluminované rukopisy 13.–16. století – Die böhmischen illuminierten Handschriften des 13.–16. Jahrhunderts. Praha 1990.
- KRUEGER 2015 — Ingeborg KRUEGER: Der Quedlinburger „Lutherbecher“ und die Gruppe der Goldemail-Rieserbecher. *Journal of Glass Studies* 57, 2015, 147–165.
- LAMM 1930 — Carl LAMM: *Mittelalterliche Gläser und Steinschnitarbeiten aus dem nahen Osten*. Bd. 1: Text. Bd. 2: Abbildungen. Berlin 1930.
- LEPKE 1911 — Rudolf LEPKE (ed.): Sammlung des Freiherrn Adalbert von Lanna, Prag, Zweiter Teil. Auktionskatalog 1605 von Rudolph Lepke's Kunst-Auctions-Haus für die Versteigerung vom 21. März bis 28. März 1911. Berlin 1911.
- LIEPMANN 1982 — Ursula LIEPMANN: *Glas der Antike*. Hannover 1982.
- MÁDL 1890 — Karel Boromejský MÁDL: *O českém skle*. Praha 1890.
- MAREŠ 1893 — František MAREŠ: České sklo : Příspěvky k dějinám jeho až do konce XVIII. století / se zvláštním ohledem na jižní Čechy. (= Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, roč. 2, č. 1), Praha 1893.
- MATHESIIUS 1562 — Johannes MATHESIIUS: Sarepta oder Bergpostill. Reprint původního vyd.: Sarepta oder Bergpostill Sampt der Jochimssthalischen kurtzen Chronicken / Johann Mathesij; Nürnberg: Ulrich Newber und Johann vom Bergs Erben, 1562. Praha: Národní technické muzeum, 1975.
- MESTER 1997 — Edit MESTER: Középkori üvegek. (= Visegrád régészeti monográfiái, sv. 2), G. Buzás (ed.), Visegrád 1997.
- NECHVÁTAL/RADOMĚRSKÝ 1963 — Bořivoj NECHVÁTAL / Pavel RADOMĚRSKÝ: Archeologický výzkum na tvrzi v Tleskách u Jesenice (okres Rakovník) – Eine archäologische Grabung auf der Feste Tlesky bei Jesenice (Bezirk Rakovník). *Časopis Národního muzea, oddíl věd společenských* 132, 1963, 4–13.
- NICHOLSON/YULE 1883 — E. W. B. NICHOLSON / Henry YULE: Mandeville, Jehan de. *Encyclopaedia Britannica*, vol. 15 (Loo-Memphis), Edinburgh 1883, 473–475.
- PROHASKA-GROSS/GROSS 2015 — Christine PROHASKA-GROSS / Uwe GROSS: Ulm : Hohlgläser aus einer reichen Handelsstadt an der Donau. In: *GlasKlar : Archäologie eines kostbaren Werkstoffes in Südwestdeutschland*. R. Röber (ed.), Friedberg 2015, 134–139.
- RADEMACHER 1933 — Franz RADEMACHER: *Die deutschen Gläser des Mittelalters*. Berlin 1933.
- RÜTTI 1981 — Beat RÜTTI: Sassanidisches und islamisches Glas. In: 3000 Jahre Glaskunst : von der Antike bis zum Jugendstil. [Ausstellung 19. 7. – 13. 9. 1981]. M. Kunz (ed.), Luzern: Kunstmuseum Luzern, 1981, 119–141.
- RZEHAK 1897 — Anton RZEHAK: Zur Geschichte des Glases in Mähren. *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn* 15, 1897/9, 65–70.
- SEDLÁČKOVÁ 2004 — Hedvika SEDLÁČKOVÁ: Středověké sklo z Opavy – Das mittelalterliche Glas aus Opava (Troppau). *Památky archeologické* 95, 2004, 223–264.
- SEDLÁČKOVÁ 2005 — Hedvika SEDLÁČKOVÁ: Skleněné šálky – „scheuer“ ve středověkém Brně – Glastassen – „Scheuer“ im mittelalterlichen Brünn. *Brno v minulosti a dnes* 18, 2005, 461–483, 658.
- SEDLÁČKOVÁ 2019 — Hedvika SEDLÁČKOVÁ (ed.): *Glass in Brno and Moravia ca. 1200–1550 II*. Brno–Prague 2019.
- SEDLÁČKOVÁ ET AL. 2014 — Hedvika SEDLÁČKOVÁ / Dana ROHANOVÁ / Branislav LESÁK / Petra ŠIMONČICOVÁ-KOŮŠOVÁ: Medieval Glass from Bratislava (ca 1200–1450) in the Context of Contemporaneous Glass Production and Trade Contacts. *Památky archeologické* 105, 2014, 215–264.
- SCHIEBEK 1878 — Edmund SCHIEBEK: *Böhmens Glasindustrie und Glashandel : Quellen zu ihrer Geschichte*. Prag 1878.
- SCHIREK 1892 — Carl SCHIREK: Mährens Glasindustrie. *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn* 10, 1892/11–12, 169–171, 173–174, 177–179, 181–182, 186–187, 189–191, 193, 197–198, 201–203.

- STEHLÍKOVÁ 1996 — Dana STEHLÍKOVÁ: Katalog, č. 397–399. In: WITTLICH ed. 1996, XXVII.
- STEPPUHN/BERG 2006 — Peter STEPPUHN / Ingrid BERG: Waldglashütten im Taunus : Geschichte – Archäologie – Produkte. Schriftenreihe des Hessischen Freilichtmuseums Heft 13, Neu-Anspach 2006.
- TAIT 1991 — Hugh TAIT: Europe from the Middle Ages to the Industrial Revolution. In: Five Thousand Years of Glass. H. Tait (ed.), London 1991, 145–186.
- TARCSAY v tisku — Kinga TARCSAY: Die mittelalterlichen Glasfunde der Grabung Wien 1, Stallburg. In: Die Ausgrabungen Stallburg, Wien, 2004–2005. (= Fundberichte aus Österreich, Beihefte), v tisku.
- WEDEPOHL/KRONZ 2009 — Karl Hans WEDEPOHL / Andreas KRONZ: Die Glas-Zusammensetzung dreier spätmittelalterlicher Hütten auf dem Taunus-Kamm unweit Glashütten. In: Berichte der Kommission für Archäologische Landesforschung in Hessen 9, 2006/2007 (2009), 131–147.
- WHITEHOUSE 2010a — David WHITEHOUSE: Islamic Glass in the Corning Museum of Glass 1 : Objects with scratch-engraved and wheel-cut ornament. Corning Museum of Glass catalog. Corning, NY 2010.
- WHITEHOUSE 2010b — David WHITEHOUSE: Medieval Glass for Popes, Princes, and Peasants. The Corning Museum of Glass, Corning, NY 2010.
- WITTLICH ed. 1996 — Filip WITTLICH (ed.): Vojtěch svobodný pán Lanna : Sběratel, mecenáš a podnikatel = Vojtěch Baron Lanna : Collector, patron and entrepreneur. Katalog výstavy. Praha 1996.

SUMMARY

The fundamental collection of medieval glass was donated to the Museum of Decorative Arts in Prague (UPM) in 1886–1906 by the industrialist and patron Vojtěch / Adalbert Lanna (1836–1909), who has been accumulating his private collection for 40 years. A large part of the remains of Lanna's collection was sold in the auctions by Lepke company in Berlin in 1909 and 1911. The UPM managed to buy there only a few small items: two lenses of the vault decoration of The Holy Cross Chapel at Karlštejn (Fig. 35), three Venetian medallions made of glass paste from the turn of the 13th century (Fig. 13) and two altar wings from Lombardy from around 1450. Three principal items from the auction were traced up in foreign institutions; two of them are presented in this article (Figs. 3, 12).

This small but important collection of medieval glass in The UPM in Prague includes container Islamic glass, glass from German and Bohemian glassworks, flat glass, circular window panes and very rare stained glass from the second half of the 13th–early 16th century. Also archaeological glass finds, not very extensive but valuable assemblage, was added by Dagmar Hejdová. Despite being presented at exhibitions, the collection remains unused to a certain extent.

The set of **Islamic glass** contains perfume cut glass jars (Fig. 1), a bowl with an embossed rosette pattern (Fig. 2) and a beaker with a simple enamel pattern (Fig. 4). Today, the Freer Gallery of Art, Washington, houses a unique giant beaker from Lanna's original collection, dated by the Arabic inscription to 1180–1209 (Fig. 3).

The earliest **glass of European origin** is represented by the blue-green "Schaffhausen" beaker type from the 13th/14th century (Fig. 5), another beaker probably of the same date (Fig. 6) and a 14th/15th century beaker (Fig. 7). A plain bottle (Fig. 8), a wide beaker from the 13th/14th century (Fig. 11) and a *Krautstrunk* (Fig. 14), were used as a reliquary in unknown churches. The two small bottles (Figs. 9: a–c, 10: a, b) served to preserve the fluid flowing out of St. Walburga sarcophagus. The hole in the stopper of one of them proves that the liquid was drawn out some time ago and perhaps even examined with unknown results.

The 2nd half of the 15th and the 1st half of the 16th century group includes mainly vessels with large prunts (*Krautstrunk* and a *Stangenglas*; Figs. 14–21) and beakers with optical decoration of ribs and diamonds, i.e. typical blue-green and green products of German late Gothic glassworks. Among the vessels with optical pattern there are several *Maigelein* types (Figs. 24–26) and a larger number of cylindrical and conical *Rippenbecher* and *Kreuzrippenbecher* beakers, or a polygonal one (Figs. 27–33). The assortment of German glassworks does not correspond to *Krautstrunk* made of colourless glass, which occurs in the area of the middle Danube (Fig. 15). The second example of colourless clear glass with prunts made of colourless, blue and green glass corresponds to Venetian production (Fig. 16). Fragments of a goblet with claw prunts and prunts in the shape of animal heads were handed over to the UPM from a building in Prague in 1900 (Figs. 34: a, b).

Lanna's collection originally included also an unusually decorated cup – *Scheuer* (Fig. 12) – considered by the authors to be late Gothic. Two lenses with a layer of gold powder on the inner side coming from the Holy Cross Chapel ceiling decoration at Karlštejn, made in the years 1360–1365 in Bohemia or Venice (Figs. 35: a, b), were purchased for the UPM in Berlin 1911 with the 13th century medallions of the Venetian production with figures of Christ and saints (Figs. 13: a–f).

Typical Bohemian glass types were missing in Vojtěch Lanna's collection. The single tall prunted goblet in the UPM collection (Fig. 36) was donated in 1937 to the museum by the president's wife. The collection was thus enriched with several examples of tall goblets and other vessel shapes from archaeological excavations in Opava and Pilsen by Dagmar Hejdová, who also initiated the work with archaeological finds of glass and significantly contributed to the creation of the basic typology of Bohemian medieval glass (HEJDOVÁ 1967; 1975; 1982; HEJDOVÁ/NECHVÁTAL/ŠEDIVÝ 1975; HEJDOVÁ ET AL. 1983).

Fig. 1. Bottles of Islamic origin, decorated by cutting with geometric patterns; 9th–10th or 11th century. UPM inventory No. 5556a–c (photo © Museum of Decorative Arts in Prague; drawing by H. Sedláčková).

Fig. 2. Islamic bowl with embossed rosette pattern; 8th–10th century. UPM inv. No. 10486 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague; drawing by H. Sedláčková).

Fig. 3. Islamic giant beaker decorated with coloured enamels and gold, originally Lanna's collection; inscription dedicated to Sultan Sanjar Shah (reign 1180–1209). Freer Gallery of Art, Washington, inv. No. F1948.14 (photo archive © Freer Gallery of Art).

Fig. 4. Islamic beaker, coloured enamels are largely erased; Kenneson type "E", 13th–14th century. UPM inv. No. 53 085 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague; drawing by H. Sedláčková).

Fig. 5. 'Schaffhausen' beaker type; German lands and Switzerland, 13th to early 15th century. UPM inv. No. 9809 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 6. Beaker, a product of German glassworks; from the turn of the 14th to the 15th century. UPM inv. No. 9820 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 7. Beaker with optical pattern, a product of German glassworks; 14th century, usually the turn of the 15th century. UPM inv. No. 9816 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 8. Bottle, as a reliquary; undecorated form from the 13th century. UPM inv. No. 10 499 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 9. Walpurgis Fläsche (Walpurgis bottle) with stopper, from the monastery in Meschede (Nordrhein-Westfalen), height 6.2 cm, drawing in 1 : 1 scale; sometime after 1041. UPM inv. No. 9821 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague; drawing by H. Sedláčková).

Fig. 10. Walpurgis Fläsche from the monastery in Meschede, height 5.9 cm, drawing in 1 : 1 scale; sometime after 1041. UPM inv. No. 9822 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague; drawing by H. Sedláčková).

Fig. 11. Beaker 14.5 cm high, German origin; from the turn of the 14th to the 15th century. UPM inv. No. 16 877 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 12. Scheuer cup – originally in Lanna's collection (LEPKE 1911, No. 1721); German origin, probably 15th century. Today in the Württembergisches Landesmuseum, Stuttgart inv. No. G 11.124, © black and white photo. More details in and the colour photo copied from WHITEHOUSE 2010b, 128.

Fig. 13. Glass medallions pressed into a mould – probably pilgrimage souvenirs; Venice, 13th century (some maybe earlier). **a** – UPM inv. No. 11 958; **b** – UPM inv. No. 11 959 (photo by Ondřej Kocourek); **c** – UPM inv. No. 11 961; **d–f** – copied from LEPKE 1911, Taf. J: No. 1619–1624 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 14. Krautstrunk; **a** – German origin, widely around the turn of the 16th century, height 9.5 cm, UPM inv. No. 10 500; **b** – Central Danube region, from the mid-15th to the early 16th century, height 10.5 cm, UPM inv. No. 10 48; **c** – Venice?, around 1500, height 11.8 cm, UPM inv. No. 16 879 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 15. Krautstrunk, height about 10 cm; German origin, 15th and 16th centuries. **a** – UPM inv. No. 2 449. According to the inventory, purchased for 92 marks in 1887 at the auction of Seyffer in Stuttgart (HEJDOVÁ 1986, 32, No. 272); **b** – UPM inv. No. 3 227; **c** – UPM inv. No. 9 813; **d** – UPM inv. No. 10 501. Stangenglass; German origin. **e** – height 25.2 cm, 1st half of the 16th century, UPM inv. No. 16 878 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 16. Krautstrunk, a different formation of thick coils around the base, probably archaeological finds; **a** – UPM inv. No. 16 882; **b** – UPM inv. No. 9 817 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 17. Bowls 4.6–6.5 cm high – *Maigelein*; German origin, before the mid-15th to the early 16th century. **a** – UPM inv. No. 2 904; **b** – UPM inv. No. 9 819; **c** – UPM inv. No. 10 487 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 18. Beakers with optical pattern of conical or cylindrical shape 6–10.2 cm high – *Rippenbechers* and *Creuzrippenbechers*; German origin, before the mid-15th to the early 16th century. **a** – UPM inv. No. 2 902; **b** – UPM inv. No. 9 815; **c** – UPM inv. No. 9 820; **d** – UPM inv. No. 16 880; **e** – UPM inv. No. 10 495; **f** – UPM inv. No. 16 881; **g** – UPM inv. No. 79 597 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 19. Fragments of a tall goblet with claw prunts; German origin, first half of the 16th century UPM inv. No. 62 171 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 20. Karlštejn, two lenses from the Holy Cross Chapel, diameter 9.5 cm and 6.5 cm; Bohemia or Venice, 1360–1365. UPM inv. No. 11 693 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 21. Kutná Hora, Church of St. Barbara; stained glass from the end of the 15th century. UPM inv. No. 10 425 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Fig. 22. Tall prunted goblet; produced in the lands of the Bohemian Crown. **a** – height 31 cm; Sezimovo Ústí, gift of Hana Benešová from 1937, UPM inv. No. 21 679; **b** – height 42.3 cm; Opava, Kolářská Street UPM inv. No. 77 394 (photo © Museum of Decorative Arts in Prague).

Translation by Linda Foster

Příspěvek byl připraven za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Uměleckoprůmyslové museum v Praze (MK000023442).

prom. hist. Helena BROŽKOVÁ, historik umění, brozkovah@upm.cz
Uměleckoprůmyslové museum v Praze, ulice 17. listopadu 2, CZ-110 00 Praha 1

PhDr. Hedvika SEDLÁČKOVÁ, CSc., archeolog, Hedvika.glass@seznam.cz
Uměleckoprůmyslové museum v Praze, ulice 17. listopadu 2, CZ-110 00 Praha 1